

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПУБЛІЧНОГО ПРОСТОРУ

A SYSTEMATIC APPROACH TO PUBLIC PROTOR DEVELOPMENT MANAGEMENT

У статті проаналізовано системний підхід до управління розвитком публічного простору. Розглянуто поняття «публічний простір», а також здійснений аналіз авторського підходу для визначення поняття «публічний простір міста».

Встановлено, що саме публічний простір міста слугує об'єднуючою ланкою міста, саме він забезпечує його цілісність у фізичному та соціальному плані, забезпечуючи створення міської спільноти, відображаючи соціальний прояв міста. З'ясовано, що функціональний вимір розглядається як можливість для різних форм комунікації між жителями міст, а також ефективних форм комунікації під час отримання публічних послуг та ведення ефективного діалогу населення із представниками державних органів влади, а також відкритість і прозорість у прийнятті рішень керівниками державних організаційних структур, підприємств, установ і організацій щодо реалізації стратегій розвитку на певній території.

Так, публічний простір з позиції системного підходу ми можемо вивчати, враховуючи аналіз таких систем, як: певна адміністративна територія; органи державної і місцевої влади; населення; інфраструктура; медичні заклади; гендерні та демографічні особливості; освіта та наука; екологія; економіка та інновації; охорона правопорядку та безпека населення; зони для відпочинку; рівень життя населення; наявність розвинутого громадянського суспільства; доступність товарів та послуг для населення на певній території.

Також із позиції системного підходу визначено, що важливим є врахування таких основних принципів, як: цінність публічного простору – дозволяє розглядати систему одночасно і як єдине ціле, і як підсистему ієрархії інших систем; структуризація публічного простору – дозволяє аналізувати елементи системи та їх взаємозв'язки в рамках конкретної організаційної структури; множинність публічного простору – дозволяє використовувати множину кібернетичних, економічних і математичних моделей для опису окремих елементів і системи загалом; системність публічного простору – властивість об'єкта володіти всіма ознаками системи.

Ключові слова: публічний простір, системний підхід, управління, розвиток міст, принципи, елементи системи.

The article analyzes the system approach to managing the development of public spaces. The concept of "public space" is considered, and also the analysis of the author's approach for definition of the concept of public space of the city is carried out.

It is established that the public space of the city serves as a unifying link of the city, it is it that ensures its integrity in physical and social terms, ensuring the creation of the urban community, reflecting the social manifestation of the city. It was found that the functional dimension is seen as an opportunity for various forms of communication between urban residents, as well as effective forms of communication in obtaining public services and effective dialogue with government officials, as well as openness and transparency in decision-making by public authorities, enterprises, institutions and organizations for the implementation of development strategies in a particular area.

Thus, we can study public space from the standpoint of a systems approach, taking into account the analysis of such systems as: a certain administrative territory; state and local authorities; people; infrastructure; medical institutions; gender and demographic features; education in science; ecology; economics and innovation; law enforcement and public safety; recreation areas; living standards; the presence of a developed civil society; availability of goods and services.

Also from the standpoint of a systems approach, it is determined that it is important to take into account such basic principles as: the value of public space – allows you to consider the system both as a whole and as a subsystem of the hierarchy of other systems; structuring of public space – allows you to analyze the elements of the system and their relationships within a specific organizational structure; plurality of public space – allows you to use multiple cybernetic, economic and mathematical models to describe individual elements and the system as a whole; systematicity of public space – the property of the object to have all the features of the system.

Key words: public space, system approach, management, urban development, principles, system elements.

УДК 352

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5240-2020-17-11>

Лукін С.Ю.

к. екон. наук, доцент,
директор

Заклад післядипломної освіти
«Центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій при Київській обласній державній адміністрації»

Постановка проблеми у загальному вигляді. З розвитком сучасних технологій у великих містах, процесів урбанізації та субурбанізації (приміські території), збільшення міграційних процесів населення із сільської місцевості у великі міста, а також, враховуючи демографічні особливості та міграційні процеси, необхідним є здійснення системного аналізу розвитку публічного простору міста з урахуванням системного підходу, а також аналізу соціальних, економічних, політичних, демографічних особливостей. Водночас

у наукових публікаціях у сфері публічного управління та адміністрування ще не сформовано цілісного підходу щодо сутності публічного простору, хоча західноєвропейська наукова думка активно досліджує ці просторові форми протягом кількох останніх десятиріч.

Дослідження наукових підходів у вивченні публічного простору міста набуває все нових актуальних питань, які потребують ґрунтовного системного аналізу, та рекомендацій щодо запровадження комплексних підходів до принципів його реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На цей час поняття «публічний простір» у наукових дослідженнях з публічного управління та адміністрування є недостатньо вивченим, хоча українськими вченими В. Бакуменко, М. Білинською, В. Бодровим, В. Гошовською, В. Колтун, В. Корженко, О. Коротич, Т. Пахомовою, Я. Радиш, І. Розпутенком, В. Скуратівським, Ю. Сурміним, О. Сушинським та інші вже висвітлювалось зазначене поняття з позиції вивчення взаємозв'язку публічного простору та публічної політики, розвитку громадянського суспільства та розвитку територіальних громад.

На нашу думку, необхідним є застосування системного аналізу вивчення цього поняття з урахуванням усіх сучасних технологій та реформ у публічному управлінні. Поняття розвитку міста багатогранне й різноаспектне, тому цей процес постійно вивчається науковцями. Просторовий розвиток міста та його функції досліджуються у працях З. Герасимчук, Т. Ніщик, Л. Руденко; проблемам соціально-економічного розвитку міст присвячено праці багатьох економістів, зокрема О. Бойко-Бойчук; актуальні питання забезпечення екологічної безпеки міст в умовах сталого розвитку постійно в зоні уваги таких вчених, як Ю.С. Голік, О.Е. Ілляш, Л. Гришина, С. Доценко, проблеми формування організаційної структури управління розвитком міст висвітлено у працях В. Мамонової.

Мета статті – розглянути теоретичні підходи до визначення поняття «публічний простір міста» з урахуванням системного підходу.

Виклад основного матеріалу.

Функціонування публічного простору міста українськими науковцями зазвичай розглядалося у таких наукових напрямках, як культурологія, соціологія, архітектура. Так, у дослідженнях українських вчених часто публічний простір міста ототожнюється із такими поняттями, як «суспільний простір», «громадський простір» та «соціальний простір».

Доцільним є розгляд та аналіз будь-якої системи з позиції застосування системного підходу. Так, термін «системний підхід» ми часто зустрічаємо під час розгляду теоретичних і методологічних чинників в процесі вирішення різноманітних наукових проблем.

Цей науковий підхід дозволяє вивчати публічний простір міста з урахуванням усіх взаємопов'язаних елементів як одну систему [1]. Із загальнофілософського погляду системний підхід – це напрям методології наукового пізнання й соціальної практики, в основі якого лежить вивчення об'єктів як систем [1]. Методологічна специфіка системного під-

ходу визначається тим, що він орієнтує дослідження на розкриття цілісності об'єкта й механізмів, що її забезпечують, на виявлення різноманітних типів зв'язків складного об'єкта та зведення їх у загальну теоретичну картину. Методи та засоби дослідження, що використовуються під час системного вивчення об'єктів, є досить універсальними й застосовуються до систем будь-якої природи [1].

О. Богданов підкреслював універсалізм законів організації систем, який виявляється в тому, що вони є єдиними для будь-яких об'єктів, що найрізноманітніші явища поєднуються загальними структурними зв'язками й закономірностями. Поєднання таких елементів систем у публічному просторі, які можна об'єднати в єдине ціле, дає можливість самій системі функціонувати більш продуктивно та якісно [1].

Ефективність системного підходу залежить від характеру застосовуваних загальносистемних закономірностей, що встановлюють зв'язок між системними параметрами. Будь-яку систему можна дослідити, спираючись на низку принципів системного аналізу. Так, публічний простір з позиції системного підходу ми можемо вивчати, враховуючи аналіз таких систем, як:

- певна адміністративна територія;
- органи державної і місцевої влади;
- населення;
- інфраструктура;
- медичні заклади;
- гендерні та демографічні особливості;
- освіта та наука;
- екологія;
- економіка та інновації;
- охорона правопорядку та безпека населення;
- зони для відпочинку;
- рівень життя населення;
- наявність розвиненого громадянського суспільства;
- доступність товарів та послуг.

Також із позиції системного підходу важливим є врахування таких основних принципів, як:

- *цінність публічного простору* – дозволяє розглядати систему одночасно і як єдине ціле, і як підсистему ієрархії інших систем;
- *структуризація публічного простору* – дозволяє аналізувати елементи системи і їх взаємозв'язки в рамках конкретної організаційної структури;
- *множинність публічного простору* – дозволяє використовувати множину кібернетичних, економічних і математичних моделей для опису окремих елементів і системи загалом;

– *системність публічного простору* – властивість об'єкта володіти всіма ознаками системи [7, с. 39–43].

Отже, за визначеними елементами системи та описаними принципами ми намагаємось визначити всі структурні складники публічного простору та можливостей його розвитку для розвитку міста.

Адже, як слушно зазначає М. Грищенко, «публічний простір відіграє провідну роль у функціонуванні міста. Визначений фізично, він пов'язує між собою розрізнені міські осередки (забезпечуючи логістичну функцію); в соціальному вимірі він відіграє соціально значущу роль інтеграції міського населення, забезпечуючи умови для створення незапланованої анонімної взаємодії «незнайомців». Саме тому публічний простір міста слугує об'єднуючою ланкою міста, саме він забезпечує його цілісність у фізичному та соціальному плані, забезпечуючи створення міської спільноти, відображаючи соціальний прояв міста» [2, с. 31–38].

Таким чином, «публічний простір міста» – це певний базис чи конструкт, а також комунікаційний простір, де відбувається взаємодія та спілкування між різними соціальними групами, де кожен громадянин може реалізувати своє право на участь у політичному, соціальному, релігійному житті великої та малої соціальної групи та суспільства зокрема.

Таким чином, до публічного простору належать: вулиці, площі, парки, сквери та інші громадські місця, передбачені для спільного перебування різних груп населення, також до публічного простору ми відносимо і квазіпублічні місця (тобто місця, що перебувають в приватній власності, зберігаючи можливість відкритого доступу та забезпечують «комунікацію незнайомців», основною функцією таких місць є забезпечення проведення вільного часу та споживання товарів та послуг) – торгівельно-розважальні центри, кафе, тощо.

Певний публічний простір міста дає нам інформацію про латентні правила відкритих чи закритих просторів, психологічні та соціальні особливості приналежності до певної спільноти. В таких місцях часто актуалізуються та загострюються соціальні суперечності, конфлікти, владні відносини, проявляються соціальні цінності спільноти, її пріоритети та орієнтації, рівень інтегрованості, демократичності, відкритості, толерантності та розвитку спільноти, а також особливості ефектів соціалізації, соціальної ідентифікації та «сприйняття інших», що проявляються саме в умовах публічного простору міста.

Визначення “public space” у сучасній європейській традиції з позиції системного підходу розглядається в трьох основних аспектах:

1) як відкритий простір для відпочинку, рекреації, охорони здоров'я; 2) простір дебатів; 3) доступний простір – місця для всіх або групи осіб.

На основі наукових досліджень вченими виділені властивості соціальних змін у публічному просторі міста, що відбуваються на урбанізованих територіях. Таким чином, соціальні зміни у публічному просторі розглядають насамперед з позиції функціонального виміру, структурного виміру, функціонального виміру, мотиваційного виміру та процесуального виміру як елементи однієї системи.

Функціональний вимір перш за все спрямований на його функціональне призначення публічного простору.

Функціональний вимір публічного простору ми також розглядаємо як можливість для різних форм комунікації між жителями міст, а також ефективних форм комунікації під час отримання публічних послуг та ведення ефективного діалогу населення із представниками органів влади, а також відкритість і прозорість у прийнятті рішень керівниками органів державної влади, підприємств, установ і організацій щодо реалізації стратегій розвитку на певній території.

Також до функціонального призначення публічного простору можливим є врахування ступеню комерціалізованості певних територій. Чи є окремі публічні місця дійсно публічними: кафе, громадські пляжі, території біля водоймищ, ліси, парки та інше.

На нашу думку, необхідним також є врахування *структурного виміру публічного простору* із аналізом зонування території, форми власності території, що використовується як публічний простір, та ступеню відкритості публічного простору (відкритий або з обмеженим доступом), а також ступінь виконання публічним простором логістичної функції у місті (як він пов'язує окремі міські осередки).

Мотиваційний вимір може включати наявність певних норм поведінки в певному публічному просторі (або чи є такі норми вимогою в цьому просторі), як ідентифікуються «свої-чужі», а також ефективна взаємодія в певному соціальному середовищі, малій чи великій соціальній групі.

Також важливим є врахування *процесуального виміру*, а саме можливі форми інтеграції (реально або потенційно) може забезпечувати публічний простір (зокрема, міжособистісне спілкування, масові збори тощо), особливості спілкування в цьому просторі (наприклад, масова комунікація, у більшості неперсоніфіковане, персоніфіковане).

Досліджуючи публічний простір територіальних громад, В.С. Колтун слушно зазначила, що «публічний простір територіальної громади» – це складник простору населеного пункту, який є відкритим та доступним для членів, мешканців та гостей ТГ на постійній та безоплатній основі, включає території загального користування, виділені відповідно до містобудівної документації та планів зонування, а також наземні, підземні, надземні частини будівель і споруд, спеціально призначені для використання необмеженим колом осіб з метою проведення комунікацій, професійної діяльності, дозвілля, рекреації, проведення масових заходів, організації пішохідних потоків тощо. Головною функцією публічного простору ТГ вважаємо формування та використання комунікативного потенціалу ТГ» [5, с. 1–5].

Дійсно, публічні простори сучасних міст функціонують набагато складніше. З одного боку, вони надають індивідам можливість соціальної репрезентації й контактів з незнайомцями, можливість зрозуміти свою позицію в суспільстві, а також набути статус політичного суб'єкта. Водночас (і набагато частіше) публічні простори – це місця, де наділена владою коаліція економічних еліт за допомогою державних апаратів, ЗМІ і професійних творців просторів (архітекторів, дизайнерів, проєктувальників, урбаністів, маркетологів) реалізує свою політичне, економічне й культурне верховенство, створюючи «репрезентації простору» [7, с. 26–33].

З іншого боку, міські соціальні рухи, урбаністичні ініціативи й виключені з публічного простору спільноти відповідають спротивом і творчим протестом, «повертаючи» (re-claiming) собі фізичний і дискурсивний простір і відвойовуючи своє «право на місто».

Так, якщо ми розглядаємо сучасні міста, то можемо зазначити, що в них ми знаходимо недостатню кількість ознак, які вказують на публічність. Адже публічність включає такі ключові ознаки міста, як вільний необмежений доступ, чітке розмежування публічного й приватного, вільна комунікація між жителями міст та суспільства загалом.

Класичні міські публічні простори стрімко занепадають і зникають. Ці процеси пов'язані як із приватизацією їх, так і (набагато більше) з занепадом публічного життя, зникненням самого феномену публічної людини та з розмиванням поняття місця (place) в сучасній культурі. Так, стрімке зростання мобільності сучасного міського населення та доступ до глобальних інформаційних мереж призводить до того, що місце як таке перестає сприйматись як щось статичне й цінне саме по собі.

Традиційні міські публічні простори втрачають свій унікальний антропологічний складник – характерні для цього місця, соціуму й часу просторові соціальні практики. Це призводить до появи феномену, який французький антрополог Марк Оже понад 20 років тому назвав «не-місцями» супермодерності, тобто «неантропологічними» просторами без ідентичності та історії, місцями транзиту, споживання й невизначеності, місцями з дуже обмеженою «програмою» [6, с. 64–71].

Контроль публічних просторів з боку держави та домінуюча ідеологія створюють такі режими використання та способи сприйняття простору, які виключають з нього цілі соціальні групи (бідних, безхатченків, мігрантів та інших).

Зрозуміти функціонування публічного простору як фактору, що безпосередньо сприяє соціальному й культурному різноманіттю міського життя, а також як «сцени» повсякденного життя й «місця демократії» в сучасних містах неможливо поза аналізом соціальних відносин контролю, домінування, виключення й репрезентації, які відтворюються в ньому, значно ускладнюючи абстрактне протиставлення приватного й публічного, державного й громадянського [4].

Знайти традиційні публічні простори (муніципальні площі й парки) в сучасних містах стає дедалі важче, адже публічна й приватна сфери в них надзвичайно переплетені; багато номінально приватних просторів слугують публічним потребам.

З огляду на це протиріччя американські соціологи міст Захарія Ніл та Ентоні Орам пропонують таке узагальнено нейтральне визначення: *публічні простори* – це «всі простори, відкриті та доступні для всіх представників публіки в суспільстві в принципі, хоча необов'язково на практиці» [9, с. 1].

Таке нейтральне визначення, на перший погляд, дає змогу оминати проблематичне протиставлення «приватне – публічне» і включити в публічну сферу ті простори, які, не будучи публічними за формою власності, фактично виконують публічні функції. Водночас воно досить розмите і не враховує такого елементу справжнього публічного простору, як сприяння соціальним інтеракціям і реалізація громадянських свобод.

На думку М. Кон, міські простори можна помістити на довгій прямій, на «публічному» кінці якої розташовуватиметься «класичний форум» (спеціально створений державою простір для необмеженої соціальної комунікації), а на «приватному» – закриті для сторонніх приватне помешкання, захищені від вторгнення законами. Між ними розташовуються

всі ті різноманітні гібридні простори, які виконують публічні функції, але не відповідають усім критеріям традиційних публічних просторів: від кафе до торговельних центрів. Їх М. Кон пропонує називати «соціальними просторами» [5, с. 1–17]. Питання «чи можна вважати соціальні простори публічними, чи повинні вони забезпечувати рівний доступ?» стає одним з ключових, коли йдеться про просторову справедливість і «повернення» публічних просторів. Від відповіді на це запитання залежить, чи зможемо ми реалізувати в таких просторах свої громадянські права.

Маргарет Кон наголошує, що доступність та власність самі не визначають якість публічного простору, для цього потрібно враховувати характер соціальних інтеракцій, яким сприяє цей простір. Одні простори сприяють незапланованим контактам між людьми, тоді як інші – спрямовують громадську увагу на певний об'єкт і посилюють колективну ізоляцію (як торговельні центри). І навіть в інклюзивних просторах можуть існувати невидимі форми виключення. Щоб наочніше продемонструвати це розрізнення, дослідниця, крім інтерсуб'єктивності, використовує також поняття спектаклю, введене Гі Дебором. «Простори спектаклю»: кінотеатри, стадіони, виставкові зали та подіуми, а також телевізійні ток-шоу збирають маси людей разом, але концентрують їхню увагу на самому спектаклі, забираючи в них можливість участі й діалогу, а відтак і спільного творення нових вимірів публічності [5, с. 10–11].

Останні 30 років увага більшості дослідників міст прикута до особливостей створення нових публічних просторів, тактик їхнього використання і боротьби за них. Можна виділити три основні визначення публічного простору: економічне, соціально-просторове та політичне [9]. Певною мірою вони доповнюють один одного і відповідають трьом компонентам визначення публічного простору, виокремленим Маргарет Кон:

З погляду *економічного визначення* «публічного простору» цей підхід передбачає три режими публічності і використання публічних просторів:

Quintessential (Traditional) public forum – простори, спеціально створені (зазвичай державою) для соціальних інтеракцій, публічного життя і реалізації громадянських свобод;

Non-public forum та Limited public forum – місця зі змішаним режимом доступності, в яких дозволені не всі види громадської політичної активності.

Юридичне визначення публічності / приватності простору переводить проблему з академічної в легальну площину, адже, керуючись

законом, суди можуть зобов'язувати власників приватних просторів, які є загальнодоступними, не перешкоджати реалізовувати громадянам політичні права, і таким чином перетворюють їх ці простори на публічні. І навпаки, суди можуть забороняти громадську активність навіть у публічних просторах, створених державою, виключаючи їх із публічної сфери.

Варто зазначити, що в українському законодавстві відсутнє визначення «публічного простору»; в регулятивних актах, які стосуються міського управління і містопланування, визначаються лише так звані «простори громадського використання».

Висновки. На основі аналізу наукових джерел визначено, що публічний простір передбачає постійну ефективну взаємодію і комунікацію у суспільстві. Публічний простір повинен бути відкритим та передбачати ефективний діалог влади і громади міста. Також відкрита комунікація у публічному просторі передбачає наявність суспільних інститутів та залучення представників громади міста до активних соціальних та політичних процесів у прийнятті політичних та соціальних рішень. Важливим аспектом у публічному просторі міста є безпека і реалізація суспільних інтересів жителів та гостей міста.

Ефективність системного підходу залежить від характеру застосовуваних загальносистемних закономірностей, що встановлюють зв'язок між системними параметрами. Будь-яку систему можна дослідити, спираючись на низку принципів системного аналізу. Так, публічний простір з позиції системного підходу ми можемо вивчати, враховуючи аналіз таких систем, як: певна адміністративна територія; органи державної і місцевої влади; населення; інфраструктура; медичні заклади; гендерні та демографічні особливості; освіта та наука; екологія; економіка та інновації; охорона правопорядку та безпека населення; зони для відпочинку; рівень життя населення; наявність розвиненого громадянського суспільства; доступність товарів та послуг.

Також із позиції системного підходу важливим є врахування таких основних принципів, як:

- *цінність публічного простору* – дозволяє розглядати систему одночасно і як єдине ціле, і як підсистему ієрархії інших систем.

- *структуризація публічного простору* – дозволяє аналізувати елементи системи і їх взаємозв'язки в рамках конкретної організаційної структури.

- *множинність публічного простору* – дозволяє використовувати множину кібернетичних, економічних і математичних моделей для опису окремих елементів і системи загалом.

– системність публічного простору – властивість об'єкта володіти всіма ознаками системи.

У подальших наших наукових дослідженнях за визначеними елементами системи та описаними принципами ми намагатимемося визначати всі структурні складники публічного простору та можливостей розвитку міста.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонов В.А. Системний аналіз : учеб. для вузов. 2-е изд., стер. Москва : Высш. шк., 2006. 454 с.

2. Грищенко М. Публічний простір міста як об'єкт соціологічного дослідження. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціологія*. 2016. Вип. 1. С. 31–38.

3. Жулькевська О.В., Грищенко М.В. Суспільний простір міста як об'єкт соціологічного вивчення та емпіричний референт соціальних змін. *Соціологічні студії*. 2012. № 1. С. 61–66.

4. Котуков О. Теоретичні засади формування публічного та публічно-політичного просторів. *Ефективність державного управління*. Collection of scientific works. 2015. Issue 43. "Efficacy Public Administration".

5. Колтун В.С. Публічний простір у процесах консолідації територіальних громад. *Електронне видання: «Державне управління: удосконалення та розвиток»*. 2018 р. С. 1–5. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/4.pdf.

6. Сеннет Р. Падение публичного человека. Москва : Логос, 2002. 424 с.

7. Сурмин Ю.П. Теория систем и системный анализ : учеб. пособие / Ю. П. Сурмин. Київ : МАУП, 2003. 368 с.

8. Тищенко І.М. Міський публічний простір: підходи до визначення / І.М. Тищенко. *Магістеріум*. Випуск 59. Культурологія, 2017 р. С. 26–33.

9. Neal, Zachary. (2018). Seeking common ground: three perspectives on public space. In: *Proceedings of the Institution of Civil Engineers. Urban Design and Planning*. Issue DP000, 2018. P. 1–8.